

*Ристо Вукчевић**

ДРЖАВА И МАКРОЕКОНОМСКО УСМЈЕРАВАЊЕ

Вјероватно ћемо се сви сложити у томе да је држава историјски настала и да ће у одређеним условима нестати. Нема ваљане аргументације која би оспоравала њен историјски и класни карактер. Исто тако, нема разлога да се не бисмо сложили у томе да је држава основни и најзначајнији облик класног политичког организовања. Према томе, она је својеврсна институција настала на одређеном степену друштвеног развитка, и то на оном степену када су одређене потребе друштвеног развитка могле бити рјешаване само путем стварања државе и њеног функционисања.

Ова напомена важна је због тога што су у најновије вријеме не ријетка схватања по којима као да су престали да важе опште познати, утврђени и потврђени, закони друштвеног развитка и као да су оспорене већ утврђене и потврђене истине о карактеру друштвеног развитка. Добија се утисак као да смо ступили у процес развитка који негира досадашња сазнања и тражи нова тумачења и оцјене свега што припада прошлости, поготово оној од када је „баук комунизма“ почео да шета Европом. Нема сумње, много је нових чињеница, отварају се многи нови процеси и стварају нови услови, тако да треба кориговати или потпуно промијенити неке већ изречене оцјене. Нарочито је потребно да се методолошки иновирају погледи и прилази друштвено организованом утицају на будући развој. Но, у свему томе не треба ићи из једне у другу крајност и без разлога од једног „једноумља“ правити друго.

* Проф. др Ристо Вукчевић,
Економски факултет, Титоград

1. Потребe макроекономске координације у савременим условима

Незамислив је савремени привредни развој било које земље без неке друштвене одређености и утицаја на његове процесе и токове. Овдје се мисли на најразноврсније облике друштвеног уплива чија је сврха да се омогући и оствари што успјешнији привредни развој, почев од разних мјера текуће економске политике па до регулације извођења крупних пројеката, чијом реализацијом се значајно мијења снага привреде (њен обим, структура и ефикасност).

У савременим условима готово да нема земље а да се не би мање или више (непосредно или посредно) одредила према технолошком развоју, коришћењу сопствених ресурса, спољно-економској сарадњи, осигурању средстава за функционисање најважнијих функција друштва: војска, здравствена и социјална заштита, државна управа, образовање и наука и др. Свака земља настоји да та своја одређења учини стабилним и дугорочним, и у ту сврху упућује (институционализује) у организационе системе елементе који омогућавају дугорочност и постојаност. На тако стабилним организационим системима (привредни, друштвени и други) заснивају се оперативна рјешења која не би требало да подлијежу честим и великим промјенама. Настоји се да буду осигурани што стабилнији услови рада и привређивања. Само у таквим условима могуће је функционисање функција тржишта као израза оскудности роба и ограничености ресурса у односу на потребе друштва.

Под утицајем савременог техничко-технолошког напретка отварају се бројни процеси и мултисмјерне тензије њиховог дјеловања. Овдје је важно да поменемо два:

— стално растућа међузависност произвођача у међународним размјерама и на тој основи интернационализација процеса производње, и

— пораст улоге у процесу производње оних фактора и елемената који све мање подлијежу тржишној регулацији,

Свједоци смо сталног јачања међузависности произвођача у свјетским размјерама. Мало је производа чији се пуни „обрт“ збива у границама једне земље. Нема тако великих земаља које би биле привредно самодовољне а да при томе осигурају и рационалан развој. Спољно-економска размјена брже расте него што расте обим производње. Подјела рада, схваћена у пуном и широком смислу, поприма међународне размјере. Све је више производња интернационалног карактера. Велики системи постају интернационални али и све више учествују у укупној производњи (саобраћај, информације, енергетика, туризам, финансије, наука, врхунске образовне специјализације итд.)

У процесу производње расте улога фактора који не подлијежу тржишној регулацији и у све већој мјери су друштвено организовано регулисани: образовање кадрова, научни рад, информациони системи, заштита природне средине, организације разних друштвених непривредних дјелатности и др.

Рад појединца опредмећен у одређеној роби добија друштвено признање у мјери која све мање зависи од носиоца тог рада а све више од друштвено организованог уплива на положај тог рада, као дијела, у великом производно-техничком систему којем припада.

У изложеном смислу, цивилизација тржишне ере превалила је зенит и поступно уступа мјесто макроекономској координацији као друштвено организованом процесу. Тиме, наравно, није нестала робна производња, као нужан израз оскудности добара у односу на потребе, нити је нестало тржиште али јесу створени услови када друштвена макроекономска координација постаје нужан фактор приближавања оптималном развоју као најпожељнијој солуцији. Чак и у капиталистичким земљама се не поставља питање да ли треба или не треба макроекономска координација, већ је питање на чему се заснива, ко и како доноси одлуке и како се остварује?

За наше разматрање проблема важно је нагласити да макроекономска координација постаје услов остварењу успјешног развоја и да је она незамјенљив начин повећања економске ефикасности. Готово сви привредни процеси, ма колико да су „сићушни“ и „периферни“, све чвршће су повезани у сложено ткиво цјелокупне националне привреде а преко ове повезани су са међународном привредом. Сваки већи ниво развијености и заснованости на модерној техници и технологији чини привреду више међународном, интернационалном. Њени токови прелазе оквири региона и националне територије и тиме се помјера тежиште регулације са микро ка макронивоу, са најнижих и средњих нивоа ка највишем нивоу одлучивања.

Национално тржиште се шире и јаче повезује са међународним, и тиме се ствара потреба и реална могућност за његову компатибилност и садјејство са моделом макроекономског планирања.

2. Југословенске прилике и макроекономска координација

Из различитих виђења будућег уређења Југославије, а која најчешће проистичу из историјски створених разлика између ужих подручја (културних, економских, образовних, односа према раду и др.), често се изводе и различити погледи на економске функције југословенске државе и њихову дистрибуцију на различите нивое конституције и одлучивања у тој држави.

Полазећи од све изразитије тенденције интернационализације процеса производње, од све веће зависности производње у односу на факторе који мало или никако не подлијежу тржишној регулацији, као и од тога да постоји све чвршћа зависност и повезаност свих процеса (привредних и непривредних) унутар појединачне земље, то се макроекономска координација јавља као услов успјешног привредног и друштвеног развоја.

У објективној стварности, дакле независно од воље људи, дјелују законитости све веће и чвршће повезаности привредног и друштвеног развитка. У таквим условима, било би супротно законитостима развоја изграђивати системе који воде дезинтеграцији, одвајању и раздвајању, стварању ограничења слободном протоку: роба, средстава, људи, идеја, једном ријечју материјалне и духовне продукције.

Југословенска пракса озбиљно упозорава да су диобе и затварања, недовољна међурепубличко покрајинска усклађивања, потиснутост макроекономске координације у размјерама читаве земље скупо коштали југословенску привреду и друштво, успорили њихов развој, дубоко оборили њихову ефикасност и, коначно, значајно допринијели свестраној и дуготрајној кризи.

Постоје бројни примјери који показују многе неповољне резултате, а чији су узроци произишли из потиснутости макроекономске координације или пак из лоших организационо-системских рјешења те и неповољних услова њеног функционисања на нивоу Југославије, као цјелине.

Ради илустрације ових тврдњи наводе се само неки примјери:

— капацитети југословенске привреде се врло мало користе. Последњих десет година реални обим инвестиција је преполовљен а то значи да је за приближно толико морала бити смањена домаћа производња добара и услуга намијењених за инвестиције. Слично је и са падом реалног личног дохотка те опадањем куповне снаге за добрима и услугама намијењеним личној потрошњи. Потиснутост макроекономског усклађивања погодвала је продубљавању несразмјера и диспропорција у југословенској привреди, смањењу коришћења капацитета, опадању продуктивности свих коришћених чинилаца производње и даљем енормном паду економске ефикасности;*

— дуги низ година свака република, а и покрајина, развијале су привреду у правцу својеврсног „заокруживања“ привредне структуре (електране, жељезаре, машиноградња, хемијска индустрија, рафинерије и др.), иако се на основу регионал-

* Ако се економска ефикасност у друштвеној привреди посматра као однос друштвеног производа према основним средствима и у 1960. години обиљежи са 100,0, тада је у 1970. износила 91,3%; у 1980. 80,8%, а у 1983. 67,5% (СГЈ/1989, стр. 101 и 103). Као што се види, убрзава се пад ефикасности а нарочито у осамдесетим годинама.

не подјеле рада могло веома много уштедјети, како у погледу инвестиционих улагања, тако и у погледу трошкова редовне експлоатације. На тај начин, изгубљени су обимни реално могући економски ефекти, а нарочито по основу: (1) непотребно широког фронта инвестиционог грађења; (2) нетипизираних технологија; (3) изградње великог броја капацитета неповољне економије обима, али, чији укупан „збир“ премашује домаће потребе а због такве економије обима производња је неконкурентна у извозу; (4) активирања основних чинилаца производње у поприличној несразмјери са њиховом расположивошћу у оквиру региона, република и покрајина; (5) развијања мреже институција образовања, науке, здравствене заштите, културе, судства и остале државне управе која није могла бити материјално и кадровски ситуирана да би ефикасно и на задовољавајући начин извршавала своје функције.* Напротив, ширење ових институција, неконтролисано бујање њихове мреже подстицали су многе друштвене деформације, оптерећивали привреду и продуковали низак квалитет сопственог „учинка“ и доприносили опадању друштвене и економске ефикасности, а посебно продубљавању неравнотеже између обима и структуре производње и потрошње.

Много примјера потврђује да је потиснутост планског усклађивања на ниво Југославије оставило драстичне посљедице.

Поставља се питање: да ли може само тржиште и усклађивање на нивоима предузећа и друштвених установа, као и усклађивање на нивоу република супституисати макроекономско усмјеравање на нивоу Југославије, као цјелине?

Одмах треба рећи да неки привредни процеси могу бити рационално усклађени само ако се о томе доноси одлуке на нивоу читаве земље и са важношћу на читавом подручју земље. Овдје је у питању координација сектора и дјелатности чији процеси развоја по природи међугранске повезаности прелазе регионалне оквири и имају „распрострањене“ унутар читаве земље и у међународним размјерама. Координација развоја таквих сектора и дјелатности може бити успјешна само ако је и ниво одлучивања о њој такав да „покрива“ њене гранске и просторне димензије. Како смо претходно истакли, све је веће учешће таквих сектора и дјелатности у укупној производњи.

Да бисмо претходну констатацију аргументовали наводи-мо сљедеће примјере:

— већ петнаестак година, у Југославији застаје прираст

* У Југославији постоји 19 универзитета са око 320 факултета, академија и виших школа, 8 академија наука и умјетности, око 900 научно-истраживачких установа и јединица итд. То је само једна од илустрација оне густе мреже у области непривредне сфере која баш због масовности те немогућности да буде материјално и кадровски „покривена“ је претворена у својеврсно жариште друштвене неефикасности и озбиљну кочницу развоја.

производње електричне енергије. Слично је са цјелокупним транспортним системом, унапређењем аграрне производње и туристичке понуде;

— све су изразитија заостајања у развоју науке, информационог система, високих специјализација и иновација знања, као и у организацији функционисања функција разних државних и друштвених институција.

Успјешан развој поменутих сектора и дјелатности претпоставља координацију у размјерама Југославије као цјелине. Не ради се о било каквом централистичком систему, већ о усклађивању одређених процеса, тако што ће се стварати општи услови (регулатори и подстицаји), за њихов развој на основу дјеловања тржишта и опонашања његове логике. Мора бити нађена мјера између дјеловања тржишта и његовог усмјеравања, између тржишта и плана, али не на прецизирању програма развоја појединих сектора и дјелатности, већ на одређивању општих услова у којима ће појединачни субјекти на рационалној основи остваривати развој. Без таквог усклађивања није могуће да се отворе процеси бржег развоја оних грана и сектора чије садашње заостајање представља чврсту баријеру свеукупном развоју.

Према томе, на нивоу државе као цјелине морао би се усклађивати развој оних сектора и дјелатности, који су од виталног интереса за цјелокупан развој земље. Како је таквих сектора, под утицајем савремених законитости, све више и привреда показује све већу међузависност између дјелова и у ширим регионалним размјерама, то је све неопходнија координација развоја на нивоу земље. Као што се тржиште ослобађа локалне и регионалне љуштуре и распарчаности и све више поприма обилежја интегралног дијела свјетског тржишта, тако и економска координација развоја поприма карактер одлучивања на вишем нивоу и повезаност са кретањима у међународним размјерама.

Колико се сада државе развијене тржишне привреде уплићу у регулацију привредног, па и укупног развоја, нема потребе да се шире елаборира. Довољно је подсјетити да се нека најважнија питања привредног живота регулишу директним мијешањем државе, чак и њеном војном интервенцијом. Крупни пројекти као што су „Еурека“, освајања космоса, освајање нових енергетских извора, осигурање енергетског снабдијевања, развој базичних грана индустрије, саобраћајног система, научно-технолошки развој, су врло пажљиво координирани (планирани и усмјерени) на нивоу појединачне земље, као цјелине. О тако виталним питањима не може се одлучивати без учешћа државе, без глобалних друштвених одређења, обично изражених у разним облицима одлука на нивоу државе, као јединствене цјелине.

Југославија је скупо платила крупне промашаје а изгледа да су најзанчајнији били: колективизација у пољопривреди, „ооуризација“ у привреди и нелогична дистрибуција и разлучивање компетенција између „најнижег“ нивоа (предузећа, установе, општине), „средњег“ нивоа (покрајине, републике) и „највишег“ нивоа (Федерација), а што је све проистицало из монопола политичке и економске моћи и његовог полицентричког учвршћивања.

Ако се бар и мало учило на искуству тада се мора вјеровати да су стечена знања да се држава мора озбиљно мијешати у привредни живот и да се на њеном највишем нивоу морају доносити одлуке усмјеравања и координације виталних процеса економског развоја.

.Risto Vukčević

THE STATE AND MAKRO-ECONOMIC COORDINATION

Summary

One of the main characteristics of contemporary development is increasing interconnection between economies of different states. Production and trade become more and more internationalised.

In the economic development those factors, which does not come under market evaluation every day increase (information, science, technological progress, infrastructure, environment, organization, and management). Actually, those factors are more and more under planned influence of society.

In those circumstance macro-economic coordination appears as a necessary condition of successful development. Yugoslav experience in this sence has shwoun many defects. Three of them are the most important: collectivization of agreculture, atomisation of bussines unites and wrong distributions of competences between »lowest«, »middle«, and »the highest« levels of management.

Experience has shown that the state must play serious and important role in the coordination of the economic process, wich means that the most importante decisions regarding the economy has to bi taken on the top level.

